

تحلیل کتاب شناسی سواد سلامت

زهرا قاسمی

کمیته تحقیقات دانشجویی، دانشکده پرستاری و مامایی، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان، ایران

چکیده

سواد سلامت مجموعه ای از مهارت های شناختی و اجتماعی است که به افراد کمک می کند اطلاعات مرتبط با سلامتی را بیابند، درک کنند، ارزیابی کنند و برای تصمیم گیری آگاهانه و ارتقاء سلامت خود به کار گیرند. هدف: این مطالعه به منظور ترسیم چشم انداز علمی جهانی سواد سلامت و شناسایی روند تحقیقاتی، کشورهای پیشرو در طول دوره ۱۹۴۵-۲۰۲۵ از طریق تحلیل کتاب شناسی طراحی شد.

روش کار: تحلیل کتاب شناسی با استفاده از داده های استخراج شده از دو پایگاه معتبر PubMed و Web of Science صورت گرفت. جستجو در پایگاههای علمی بر کلید واژه سواد سلامت متمرکز بود. داده ها با استفاده از نرم افزار VOSviewer پردازش و تحلیل شد.

نتایج: در بازه مورد بررسی ۱۶۷۳ مقاله از پایگاه PubMed و ۹۲۲ مقاله از پایگاه Web of Science استخراج شد. کشورهای جمهوری خلق چین، ایالات متحده آمریکا، تایوان، استرالیا و دانمارک در این حوزه با فعالیت های پژوهشی برجسته حضور داشتند. افزایش چشمگیر استنادات در سال های ۲۰۲۲-۲۰۲۴ برای مقالات منتشر شده از ایالات متحده آمریکا، تایوان، ایران و سودان نماینگر توجه فزاینده به این حوزه است. نقشه هم وقوعی واژگان، خوشه های موضوعی اصلی در ادبیات سواد سلامت را نشان می دهد.

نتیجه گیری: رشد چشمگیر تولید علمی و ارجاعات در سطح جهانی، به ویژه در کشورهای در حال توسعه مانند ایران، اهمیت سواد سلامت را در نظام های بهداشت عمومی برجسته می سازد.

واژگان کلیدی: تحلیل کتاب شناسی، سواد سلامت، آموزش مجازی، خودمراقبتی

۱. مقدمه

بر اساس تعریف سازمان جهانی بهداشت سواد سلامت عبارتست از (مهارت های شناختی و اجتماعی که انگیزه و توانایی افراد را در دستیابی به درک و استفاده از اطلاعات به شیوه ای که باعث حفظ و ارتقاء سطح سلامت گردد را تعیین می کند (Nutbeam, ۱۹۸۶).

سواد سلامت، شامل مجموعه ای از مهارت هایی است که افراد را قادر می سازد تا اطلاعات سلامت را پیدا کنند، درک کنند، ارزیابی کنند و از آن ها برای تصمیم گیری آگاهانه و مدیریت بهتر سلامت خود بهره برداری نمایند. در این تعریف، ارتباط مؤثر میان بیمار و ارائه دهنده خدمات سلامت امری ضروری است تا افراد بتوانند بفهمند چه باید بکنند، تصمیم گیری کنند و اقداماتی مناسب انجام دهند (Langham, ۲۰۲۲; Liu et al., ۲۰۲۰; Parnell et al., ۲۰۱۹). سواد سلامت نقش حیاتی در شکل دهی نتایج سلامت در سطوح فردی و اجتماعی ایفا می کند. سواد سلامت فراتر از صرف کسب دانش است و شامل مجموعه ای از مهارت های شناختی و اجتماعی است که به افراد توان می بخشد تا به اطلاعات سلامت دسترسی پیدا کنند، آن ها را درک و به صورت انتقادی ارزیابی کنند و در زمینه های مختلف به کار برند (Zamani Bakhtiarvand, Rahaei, Sadeghian, Zareian, & Fatehi, ۲۰۲۵). به همین دلیل، توجه به سواد سلامت اکنون به عنوان شاخصی برای ارزیابی کیفیت سیستم های بهداشتی در سطح محلی و ملی و عملکرد حرفه ای متخصصان سلامت در نظر گرفته می شود (Langham, ۲۰۲۲). آموزش قادر است محتوای آموزشی متناسب با نیازهای فردی بیماران و مراحل پیشرفت بیماری آن ها ارائه دهد، بستر مناسبی برای ارتقای مهارت های لازم جهت درک و استفاده مؤثر از اطلاعات سلامت و ارتقاء سواد سلامت در بیماران فراهم می آورد (Waterman, Robbins, & Peipert, ۲۰۱۶; Yang, Hu, & Qi, ۲۰۲۲). مطالعات نشان میدهند که به کارگیری الگوهای مختلف آموزش و ارتقای سلامت همراه با سواد سلامت، تأثیر مثبت قابل توجهی بر رفتارهای سلامت دارد (Jafari & Peyman, ۲۰۱۸). در عصر حاضر رسالت آموزش نسبت به گذشته تغییر کرده است (Esmaeilnia, Kouhestani, & Maghul, ۲۰۱۹). در این میان، فناوری های نوین آموزشی، به ویژه آموزش مجازی، فرصتی ارزشمند برای پر کردن این شکاف فراهم کرده اند (Kumar Basak, Wotto, & Bélanger, ۲۰۱۸). آموزش مجازی به معنای فرآیند آموزش و یادگیری از طریق فناوری دیجیتال و اینترنت، بدون نیاز به حضور فیزیکی فراگیر و آموزش دهنده در یک مکان مشخص می باشد (Potkonjak et al., ۲۰۱۶) که فارغ از زمان و مکان جدیدترین مطالب و نکات آموزشی را به افراد منتقل می کند (Eusuf, England, Charlesworth, Shelton, & Thornton, ۲۰۲۰). آموزش مجازی منجر میشود تمامی افراد، صرف نظر از وضعیت اقتصادی یا اجتماعی، دسترسی برابر به خدمات بهداشتی و درمانی داشته باشند (Sumardi & Wan Puteh, ۲۰۲۵).

وجود شکاف قابل توجه بین وضعیت فعلی (بیماران با خودمدیریتی ضعیف و سواد سلامت پایین) و وضعیت مطلوب (بیماران آگاه، خودراهر و پایمند) (Lee & Kang, ۲۰۲۵; Lou et al., ۲۰۲۴; Zhong et al., ۲۰۲۵) ما را بر آن

داشت تا اقدام به نگارش این مقاله را با عنوان *A Bibliometric Analysis of Health Literacy*

و با هدف انجام تحلیل کتاب سنجی و مرور ادبیات، بر توسعه های برجسته در این حوزه تمرکز دارد. تحلیل های کتاب سنجی به عنوان تلاش هایی برای ارزیابی کیفیت پژوهش از طریق اندازه گیری پارامترهای مختلف خروجی علمی تعریف می شوند. این تحلیل ها به خواننده امکان می دهد تا نه تنها حجم تولید علمی یک نویسنده یا نرخ انتشار او را بسنجد، بلکه به طور عینی تعداد استنادها و روابط بین نویسندگان و مقالات را بررسی کند، و این محدود به مقالات داوری شده نیست. بدین ترتیب می توان تأثیر و محبوبیت مقالات، نویسندگان، مؤسسات و روابط همکاری را تحلیل کرد. تحلیل کتاب سنجی می تواند کاربردهای متعددی داشته باشد، از جمله تخصیص بودجه های تحقیقاتی و کمک به سیاست گذاران برای تعیین استانداردهای پژوهش و هدایت تأمین مالی مناسب. (Musbah, Rao, & Immanuel, ۲۰۲۲)

روش کار :

در این مطالعه مقالات مرتبط با سواد سلامت در پایگاه های علمی Pub Med و WOS با کلید واژه سواد سلامت جمع آوری و تحلیل کتاب سنجی انجام شد. تحلیل کتاب شناسی برای بررسی ساختار کلید واژه، کشور های فعال در این حوزه در مطالعات انجام شد. پردازش داده ها با استفاده از نرم افزارهای VOSviewer انجام و نتایج به صورت تصویری ارائه گردید.

نتایج جستجو در پایگاه Pub Med در سال های ۱۹۹۱ تا ۲۰۲۶ تعداد ۱۶۷۳ مقاله مرتبط با سواد سلامت شناسایی شد. نتایج ارتباط سواد سلامت، خودمدیریتی، آموزش، پرستاری و ... را به خوبی نشان می دهد. خوشه بندی موضوعی با استفاده از تحلیل هم وقوعی واژگان، زمینه های پژوهشی را در ادبیات سواد سلامت نشان میدهد. (شکل ۱)

نتایج جستجو در پایگاه WOS در بازه سال های ۱۹۴۵ تا ۲۰۲۵ تعداد ۹۲۲ مقاله مرتبط با سواد سلامت با کلید واژه سواد سلامت شناسایی شد. نتایج جستجو در پایگاه WOS نشان میدهد بیشترین کشور های فعال در حوزه پژوهش در خصوص سواد سلامت کشور های جمهوری خلق چین، ایالات متحد آمریکا، تایوان، استرالیا و دانمارک هستند (شکل ۲).

همچنین نتایج جستجو در پایگاه WOS نشان میدهد بیشترین ارجاعات و پژوهش ها در خصوص سواد سلامت در بین کشورهای جمهوری خلق چین و ایالات متحده آمریکا، تایوان، استرالیا و سودان بوده است. (شکل ۳) که در این بین در سال های ۲۰۲۲-۲۰۲۴ میزان ارجاعات و مقالات منتشر شده در حوزه سواد سلامت در کشورهای ایالات متحده آمریکا، تایوان، ایران و سودان در حال افزایش است. که نشان از اهمیت این موضوع دارد.

توسعه پژوهش ها در حوزه سواد سلامت در میان کشور ها از جمله ایران، از اهمیت فوق العاده برخوردار است. نتایج نشان دهنده توجه قابل توجه جهانی به این حوزه می باشد. رشد چشم گیر استنادات و تولیدات علمی در سال های اخیر ۲۰۲۲-۲۰۲۴ توسط کشورهایی مانند ایالات متحده، تایوان، ایران و سودان نشان دهنده درک فزاینده از نقش اساسی سواد سلامت در سیستم بهداشتی است.

این پیشرفت پژوهشی در ایران نشان دهنده تحول مثبت در زیر ساخت سلامت عمومی و سیاستگذاری مبتنی بر شواهد است. این روند ضرورت تداوم سرمایه گذاری و همکاری بین المللی در پژوهش های سواد سلامت را بیش از پیش آشکار می سازد.

شکل ۱: نقشه موضوعی تولید اسناد در مجلات پزشکی تحلیل هم‌رخدادی کلیدواژه‌های نویسندگان

شکل ۲: نقشه موضوعی بیشترین کشور های فعال در حوزه پژوهش در خصوص سواد سلامت

نقشه ۳: نقشه موضوعی بیشترین ارجاعات و پژوهش ها در خصوص سواد سلامت در بین کشورهای

نتیجه گیری:

سواد سلامت به عنوان یک شاخص کلیدی سلامت عمومی، به طور پیوسته مورد توجه قرار گرفته است. ارتقاء تولید علم و افزایش استنادات در سال های اخیر، به ویژه در کشور های در حال توسعه مانند ایران، اهمیت این حوزه را برجسته می سازد. برای اطمینان از تاثیر مثبت این روند، نیاز به سرمایه گذاری مستمر، حمایت های سیاستگذاران و توسعه همکاری های بین المللی وجود دارد. این اقدام میتواند به توسعه مداخلات اثربخش منجر شود که نقش کلیدی در بهبود نتایج سلامت افراد و جوامع ایفا می کند.

بحث: روند رو به رشد تولید علم در حوزه سواد سلامت نشان دهنده اهمیت فزاینده این موضوع در بهبود سلامت فردی و جامعه است. حضور برجسته کشور های در حال توسعه مانند ایران و سودان در میان کشورهایی که بیشترین اسناد و ارجاعات در حوزه سواد سلامت را دارند، همچون ایالات متحده امریکا و چین نشان می دهد که تمرکز بر ارتقاء سواد سلامت تنها محدود به کشور های توسعه یافته نیست. این یافته ها ضرورت افزایش سرمایه گذاری، توسعه سیاست های سلامت محور و تقویت همکاری های بین المللی را برای بهبود مداخلات سلامت و ارتقاء سواد سلامت تاکید می کند. همچنین توسعه و به کار گیری فناوری های نوین آموزشی و به ویژه آموزش مجازی می تواند در گسترش دسترسی و ارتقاء سواد سلامت و همچنین توان خودمراقبتی و کیفیت زندگی بیماران نقش موثری ایفا کند.

منابع:

- Esmailnia, M., Kouhestani, H., & Maghul, A. (۲۰۱۹). Design and Validation of quality improvement model of virtual learning in Farhangian University (mixed method). *Technology of Education Journal (TEJ)*, ۱۳(۲), ۴۲۷-۴۰۹
- Eusuf, D. V., England, E. L., Charlesworth, M., Shelton, C. L., & Thornton, S. J. (۲۰۲۰). Maintaining education and professional development for anaesthesia trainees during the COVID- ۱۹ pandemic: the Self-isolating Virtual Education (SAVED) project. *British journal of anaesthesia*, ۱۲۵(۵), e۴۳۲-e.۴۳۴
- Jafari, A., & Peyman, N. (۲۰۱۸). Application of theories/models of health education and promotion in Health Literacy research: a systematic review. *Journal of Health Literacy*, ۳(۲), ۱۳۶-۱۲۴. doi:۱۰.۲۲۰۳۸/jhl.۲۰۱۸.۳۴۰۵۹.۱۰۰۹

- Kumar Basak, S., Wotto, M., & Bélanger, P. (۲۰۱۸). E-learning, M-learning and D-learning: Conceptual definition and comparative analysis. *E-Learning and Digital Media*, ۱۵(۴), ۲۱۶-۱۹۱. doi:۲۰۴۲۷۵۳۰۱۸۷۸۵۱۸۰/۱۰.۱۱۷۷
- Langham, R. G., Kalantar-Zadeh, K., Bonner, A., Balducci, A., Hsiao, L. L., Kumaraswami, L. A., et al. (۲۰۲۲). Kidney health for all: bridging the gap in kidney health education and literacy. *J Ren Nutr*, ۳۲(۶), ۶۴۰-۶۳۳
- Lee, H., & Kang, C. M. (۲۰۲۵). Self-Management Interventions for Kidney Transplant Recipients: A Systematic Review. Paper presented at the Healthcare.
- Liu, C., Wang, D., Liu, C., Jiang, J., Wang, X., Chen, H., . . . Zhang, X. (۲۰۲۰). What is the meaning of health literacy? A systematic review and qualitative synthesis. *Fam Med Community Health*, ۸(۲). doi:۱۰.۱۱۳۶/fmch-۰۰۰۳۵۱-۲۰۲۰
- Lou, J., Hu, Z., Yuan, M., Luo, R., Zhang, T., Ye, Q., . . . Feng, B. (۲۰۲۴). Self-Management of Kidney Transplant Recipients Research: A Comprehensive Bibliometric Analysis. *J Multidiscip Healthc*, ۱۷, ۶۰۹۰-۶۰۷۱. doi:۱۰.۲۱۴۷/jmdh.s۴۸۲۷۳۴
- Musbahi, A., Rao, C. B., & Immanuel, A. (۲۰۲۲). A Bibliometric Analysis of Robotic Surgery From ۲۰۰۱ to ۲۰۲۱. *World J Surg*, ۴۶(۶), ۱۳۲۴-۱۳۱۴. doi:۱۰.۱۰۰۷/s-۰۲۲-۰۰۲۶۸۲-۰۶۴۹۲
- Nutbeam, D. (۱۹۸۶). Health promotion glossary. *Health promotion*, ۱(۱), ۱۲۷-۱۱۳
- Parnell, T. A., Stichler, J. F., Barton, A. J., Loan, L. A., Boyle, D. K., & Allen, P. E. (۲۰۱۹). A concept analysis of health literacy. *Nurs Forum*, ۵۴(۳), ۳۲۷-۳۱۵. doi:۱۰.۱۱۱۱/nuf.۱۲۳۳۱
- Potkonjak, V., Gardner, M., Callaghan, V., Mattila, P., Guetl, C., Petrović, V. M., & Jovanović, K. (۲۰۱۶). Virtual laboratories for education in science, technology, and engineering: A review. *Computers & Education*, ۹۵, ۳۲۷-۳۰۹
- Sumardi, N. A., & Wan Puteh, S. E. (۲۰۲۵). The Effects of Health Literacy on Electronic Word of Mouth in Health Information Dissemination: The Moderating Role of Health Communication Competence. *Journal of Health Literacy*, ۱۰(۴), ۲۱-۹. doi:۱۰.۲۲۰۳۸/jhl.۲۰۲۵.۸۳۸۱۰.۱۷۳۳
- Waterman, A. D., Robbins, M. L., & Peipert, J. D. (۲۰۱۶). Educating Prospective Kidney Transplant Recipients and Living Donors about Living Donation: Practical and Theoretical Recommendations for Increasing Living Donation Rates. *Curr Transplant Rep*, ۳(۱), ۹-۱. doi:۱۰.۱۰۰۷/s-۰۰۹۰-۰۱۶-۴۰۴۷۲

- Yang, K., Hu, Y., & Qi, H. (۲۰۲۲). Digital Health Literacy: Bibliometric Analysis. *J Med Internet Res*, ۲۴(۷), e۳۵۸۱۶. doi:۳۵۸۱۶/۱۰.۲۱۹۶
- Zamani Bakhtiarvand, S., Rahaei, Z., Sadeghian, H. A., Zareiyan, A., & Fatehi, F. (۲۰۲۵). Determinants of Health Literacy among Iranian Children Aged ۹-۱۲: A Qualitative Study. *Journal of Health Literacy*, ۱۱(۱), ۲۹-۹. doi:۱۰.۲۲۰۳۸/jhl.۲۰۲۵.۸۷۵۴۳.۱۷۵۶
- Zhong, C., Yao, L., Chen, L., Wang, X., Zhu, X., Wen, Y., . . . You, L. (۲۰۲۵). The use of virtual reality-assisted interventions on psychological well-being and treatment adherence among kidney transplant recipients: A randomized controlled study. *Acta Psychol (Amst)*, ۲۵۳, ۱۰۴۷۰۰. doi:۱۰.۱۰۱۶/j.actpsy.۲۰۲۵.۱۰۴۷۰۰